

شکل ۱۵۳ - تخت نادری

تالار آینه

تالار آینه یکی از تالارهای مشهور کاخ گلستان است که همزمان با تالار سلام ساخته شد و قبل از انتقال اشیاء موزه قدیم به موزه جدید، این تالار به تخت طاووس و تاج کیانی اختصاص داشت. این تالار گرچه چندان بزرگ نیست، ولی به علت موقعیت و زیبایی آینه کاریهای سقف و دیوارهایش شهرت زیاد دارد.

طرح و معماری تالار سلام و تالار آینه به وسیله حاج ابوالحسن معمارباشی، انجام گرفته و سرپرستی ساختمان آن با میرزا یحیی خان معتمدالملک بوده است.

ساختمان تالار در سال ۱۲۹۴ پایان یافته، ولی تزئینات و آئینه کاریها و گچ بریهای آن تا سال ۱۲۹۹ ادامه داشته است.

تالار عاج

بعد از تالار آینه، تالار عاج قرار دارد که امروز بنام سفرهخانه معروف است. تاریخ ساختمان این تالار و حوضخانه زیر آن معلوم نیست ولی قبل از تالار سلام و تالار آئینه ساخته شده است.

سمت شمال این عمارت، عمارت عاج و عمارت جدید نارنجستان است که معماری آن مخلوطی از معماری غربی و شرقی است.

در وسط دیوار شمالی تالار آینه، آینه بزرگی بدیوار نصب گردیده، که هنگام شب روشنایی چهلچراغ‌ها که از سقف تالار آویخته شده است شکوه خاصی به تالار می‌دهد.

تالار برلیان

در سمت شرقی تالار عاج چند تالار و اطاق زیبا با آینه کاری‌های فراوان و چهلچراغ‌ها قرار گرفته. یکی از این تالارها بنام تالار برلیان و دیگری بنام تالار تشریفات معروف است.

عمارت فرح آباد

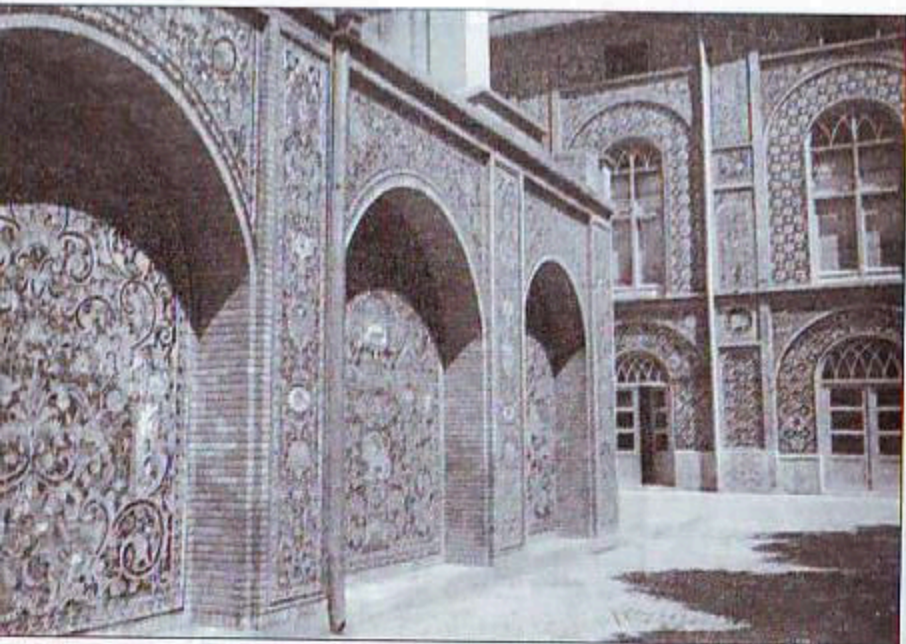
در اوائل سلطنت ناصرالدین شاه که در ارگ سلطنتی تغییرات عمده داده می‌شد، مقرر گردید که ساختمانی جهت سکونت شاه تهیه شود. طبق این نظر ساختمانی به شکل کلاه فرنگی مشتمل بر عمارات تحتانی و فوقانی که قسمت زیر آن حوضخانه و برای سکونت در تابستان باشد، طرح‌ریزی گردید. قسمت فوقانی شامل سه تالار و ایوان بود که تصاویر زیبایی داشته است.

اطاق موزه یا تالار سلام

اطاق موزه یا تالار سلام، در ضلع شمال غربی باغ گلستان واقع است. ناصرالدین شاه در مسافرت به اروپا و دیدن موزه‌های کشورهای مختلف، تصمیم گرفت در ارگ سلطنتی موزه‌ای بسازند و آثار قدیمی را در آنجا جای دهند و به همین جهت دستور داد عمارت قدیمی شمال باغ گلستان را خراب و تالار موزه را بنا کنند. شکل (۱۵۵)

شمس‌العماره

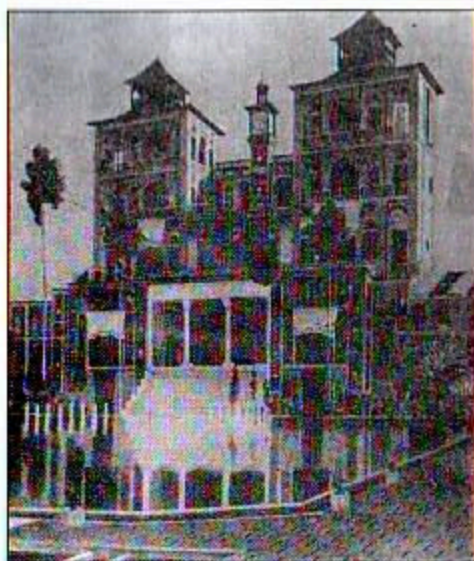
شمس‌العماره یکی از بناهای مرتفع و مشخص و جالب تهران قدیم است. ناصرالدین شاه بر اثر دیدن تصاویر و بناهای رفیع اروپا، تصمیم گرفت، بنای مرتفعی در پایتخت ایجاد نماید. این بنا در سال ۱۲۸۴ ساخته شد و یکی از بناهای تاریخی و زیبای تهران گردید، آینه‌کاری‌ها، نقاشی‌ها، گچبری‌های آزاره و دیوارها و سقف‌های آن، از حیث زیبایی و ظرافت بی‌نظیر بوده است. بنای شمس‌العماره مدت ۲ سال طول کشید و مخارج آن بالغ بر چهل هزار تومان شده است. شکل (۱۵۶)

شکل ۱۵۴. کاشی‌کاری کاخ گلستان

شکل ۱۵۵. تالار موزه

شکل ۱۵۶. شمس‌العماره

عمارت بادگیر

در زمان فتحعلیشاه در ضلع جنوبی باغ گلستان ساخته شد و در زمان ناصرالدین شاه توسط حاج علیخان حاج‌الدوله، تغییرات عمده‌یی در آن انجام گرفت. این عمارت گذشته از گوشواره‌های زیبا، بالاخانه و دهلیزها، دارای تالار بزرگی است، که ارسی‌ها و ستون‌ها و دیوارها و سقف آن با نقش‌ها و آینه کاری و گجبری و منبت کاری پوشیده شده و معرّف هنرمندان این عصر است. در چهارگوشه آن، چهار بادگیر بلند از کاشی‌های معرّق آبی و زرد و سیاه با قبه‌های زرّین قرار گرفته است که هوای حوضخانه و تالار و اطاق‌ها به وسیله آنها خنک می‌شود. (۱) شکل (۱۵۷)

تالار الماس

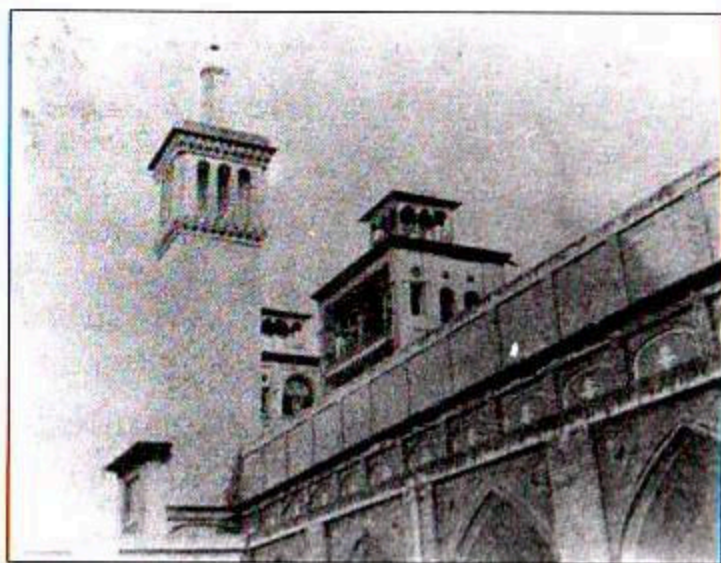
در قسمت جنوبی باغ گلستان بعد از عمارت بادگیر، تالار الماس قرار دارد. این بنا به مناسبت آئینه کاری‌های داخلی، بنام الماس خوانده شده و شامل یک تالار بزرگ و اطاق‌های متعدد است که آئینه کاری‌های زیبا و مقرنس کاری‌های ظریف دارد.

تکیه دولت

ناصرالدین شاه وقتی دستور داد تا شمس‌العماره ساخته شود، دستوراتی نیز برای ایجاد یک تکیه صادر کرد. برای محل بنای این تکیه قسمتی از زندان دولتی و بعضی از انبارهای قدیمی ارک را انتخاب کردند و طرح‌ریزی آن آغاز گردید و شکل اساسی ساختمان، دایره در نظر گرفته شد. محوطه و فضای وسیعی را با غرفه‌های چند طبقه و یک تخت یا صفه نمایش، به شکل دایره در وسط پدید آوردند و تکیه دولت یا همایونی نامیدند.

کاخ ابیض

در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه، کاخ ابیض ساخته شد. می‌گویند نقشه این کاخ را خود شاه طرح کرده است. این کاخ در گوشه جنوب غربی محوطه گلستان قرار داشت. هنگامی که ساختن بنا به اتمام رسید، به علت سفیدی نمای ساختمان و ازاره‌های سراسری کاخ، که از مرمر سفید بود، این ساختمان، ابیض نامیده شد. و از همان ابتدا برای صدراعظم‌ها اختصاص یافت.^(۱)

شکل ۱۵۷. عمارت یادگیر

کاخ سلطنتی سلطنت آباد

به دستور ناصرالدین شاه طرح این باغ و کاخ در جلگه شرقی رستم آباد ریخته شد، تا برخلاف کاخ صاحبقرانیه که از شمال محدود به کوهستان و دارای چشم‌انداز کم بود در این کاخ از چهار طرف مناظر و دورنماهای مختلف از درون آن دیده می‌شود.

گری زرین که نشانه کاخ سلطنتی است، برفراز بلندترین نقطه شیروانی وجود دارد. برج کاخ دو طبقه و دارای تزیینات نقاشی و مقرنس کاری و گچ‌بری است.

جبهه خارجی این برج، مزین به کاشی‌های هفت رنگ و تصاویر سربازان این عصر است. از مهمترین تزیینات هنری این کاخ، کاشی کاری‌های آزاره آن است که از خشت‌های هفت رنگ، تشکیل شده و نمایشگر تصاویر گوناگونی از نوازندگان و خوانندگان است.

قصر عشرت آباد

ناصرالدین شاه در زمان حکومتش، قصور زیادی ساخته، از جمله قصر اشرف است که در محل عشرت آباد ساخته شده و بیرون دروازه شمیران است. شکل (۱۵۸)

قصر یاقوت

در محل سرخه حصار، عمارتی بنام قصر یاقوت به دستور ناصرالدین شاه به سبک زیبایی ساخته شد که از دو قسمت تشکیل می‌گردد: گوشه بیرونی و حرمخانه این قصر در حدود دوپست اطاق داشته است.^(۱) شکل (۱۵۹)

باغ شاه

میدانی بود، برای اسب دوانی که فتحعلیشاه عمارتی در شمال آن ساخت و محمدشاه و ناصرالدین شاه هم ساختمانهایی در آنجا ایجاد کردند. شکل (۱۶۰)

برج نوشین

این برج بنام نوش آفرین خانم زن فتحعلیشاه است که در نزدیکی عمارت بانک ملی در خیابان فزدوسی امروز بوده است.

قصر قاجار

در خیابان قدیم شمیران واقع است. این بنا به دستور فتحعلیشاه در سال دوم سلطنتش ساخته شده و در این اواخر محل یکی از زندانها بوده است.

قصر لاله‌زار

در محل خیابان لاله‌زار امروزه و محل پذیرایی سفرا و نمایندگان کشورهای خارج بوده، این بنا در زمان فتحعلیشاه ساخته شده است.

کاخ نیاوران

در ابتدا برای فتحعلیشاه عمارت مختصری بنا گردید که تابستانها در آنجا سکونت می‌کرد. محمد شاه بر آن بنا افزود، در دوره ناصرالدین شاه این بنا را بکلی خراب کردند و کاخ تازه‌یی برپا نمودند.

کاخ جدید که کاخ صاحبقرانیه نام دارد از دو قسمت تشکیل می‌شود. کاخ بزرگ - کاخ کوچک. کاخ بزرگ شامل باغ وسیع و تالار آئینه و چندین ساختمان دو طبقه است و کاخ کوچک مشتمل بر پانزده دستگاه ساختمان است. (۱) شکل (۱۶۱)

مسجد شاه

مسجد شاه یا سلطانی از مساجد بزرگ و باشکوه تهران و از ابنیه دوران فتحعلیشاه است ساختمان این مسجد در سال ۱۲۴۰ ه.ق. پایان یافت و نام این پادشاه در جبهه ایوان بزرگ قسمت قبله بخط نستعلیق نوشته شده است.

همچنین نام ناصرالدین شاه که در سال ۱۳۰۷ تعمیراتی به دستور او انجام گرفت در سر در جلوخان شمالی دیده می‌شود. دو مناره سر در مسجد از آثار زمان ناصرالدین شاه است.

این مسجد از لحاظ وسعت صحن و دارا بودن شبستانهای زیاد و گنبد عظیم، کاشی‌کاری و سر در باشکوه، بسیار جالب و کاشی‌های بسیار زیبایی در تزئین آن به کار رفته است.

در دالان بزرگ، کتیبه‌یی از کاشی وجود دارد که مفاد آن قصیده‌یی است از مجمر اصفهانی در

وصف عظمت بنای مسجد.

قبله ملک و ملل کز هر چه او را در سجود
مسجدی شمع شبستانش رخ اهل ورع
الغرض آمد چو بر پایان و ماند از سجده‌اش
کلک مجمر از پی تاریخ سالش زد رقم

کعبه دین و دول کز هر چه او را در نماز
مسجدی قندیل محراب دل ارباب راز
قبله را پیشانی طاعت به درگاه نیاز
پیش این مسجد سزدگر قبله آید در نماز^(۱)

۱۲۲۵

همچنین کتیبه منظومی از فتحعلیخان صبا در سردر غربی مسجد، به خط نستعلیق در زیر مقرنس کاری گچی وجود دارد که ماده تاریخ آن مصراع زیر است:

که شد ز قبله عالم بنای قبله عالم شکل (۱۶۲ - ۱۶۳)

۱۲۲۵

مسجد سلطانی سمنان

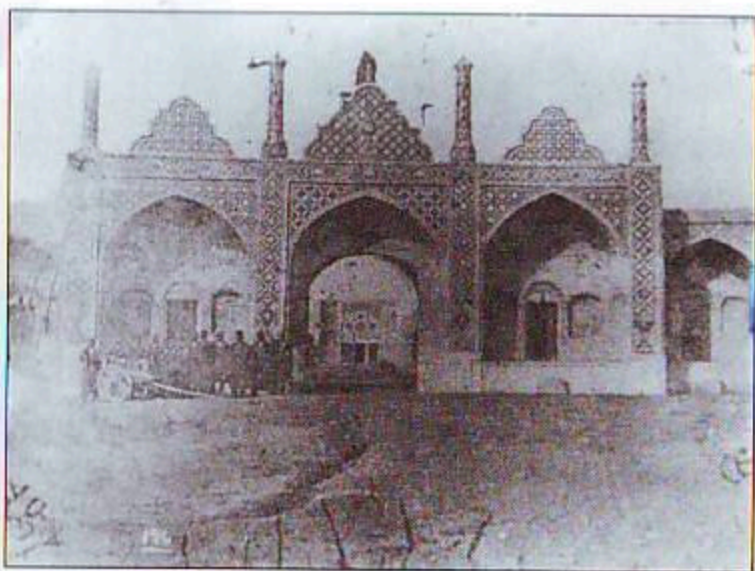
مسجد سلطانی که به نام مسجد شاه نیز شهرت دارد از بناهای قرن سیزدهم هجری است که به دستور فتحعلیشاه قاجار ساخته شده است. این مسجد دارای صحن وسیع و شبستان‌های متعدد، رواق و چهار ایوان با کاشی‌کاری‌های زیبا و منبری از سنگ مرمر و کتیبه‌های زیادی با خطوط مختلف است، درباره تاریخ بنای این مسجد عندلیب کاشانی اشعاری سروده است.

چه باشد آفت معدن چه باشد فتنه دریا
به سمنان داد فرمانی که عالی مسجدی شایان
چه مسجد آنچنان مسجد که بینم روزو شب یکسر
غرض چون این خجسته مسجد از شاهنشاه گردون
بگفتا عندلیب از بهر تاریخ بنای آن
کف بخشنده خاقان دل رخشنده دارا
بنا آرند نیت نی بجز داد ار بسی همتا
بخاک آستانش سجده بر نه گنبد خضرا
بپایان آمد از هر در همه شایسته و زیبا
(بپایید مسجد فتحعلی شه کعبه علیا)^(۲)

ق ۱۲۳۷

۱ - مواد التواریخ، حاج حسین نخجوانی، ص ۵۳۵

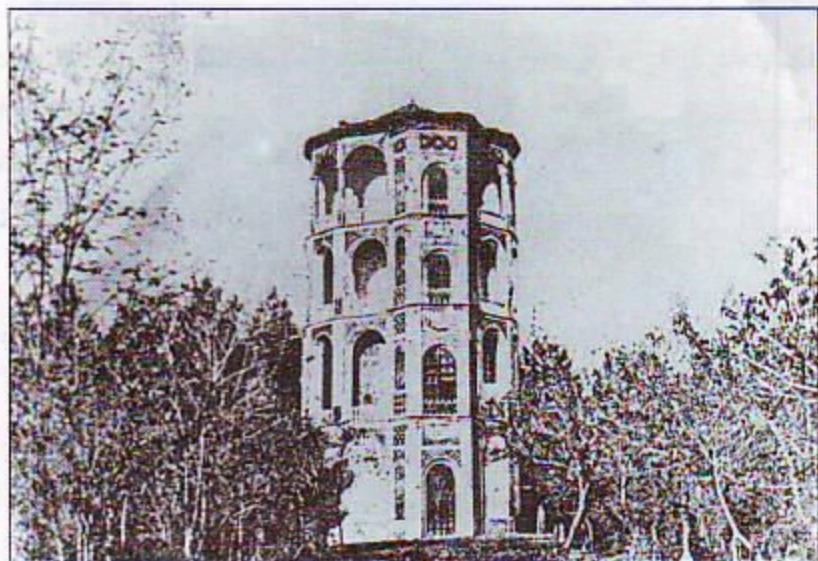
۲ - مواد التواریخ، حاج حسین نخجوانی، ۵۳۲

شکل ۱۵۸ - سردر باغ عشرت آباد

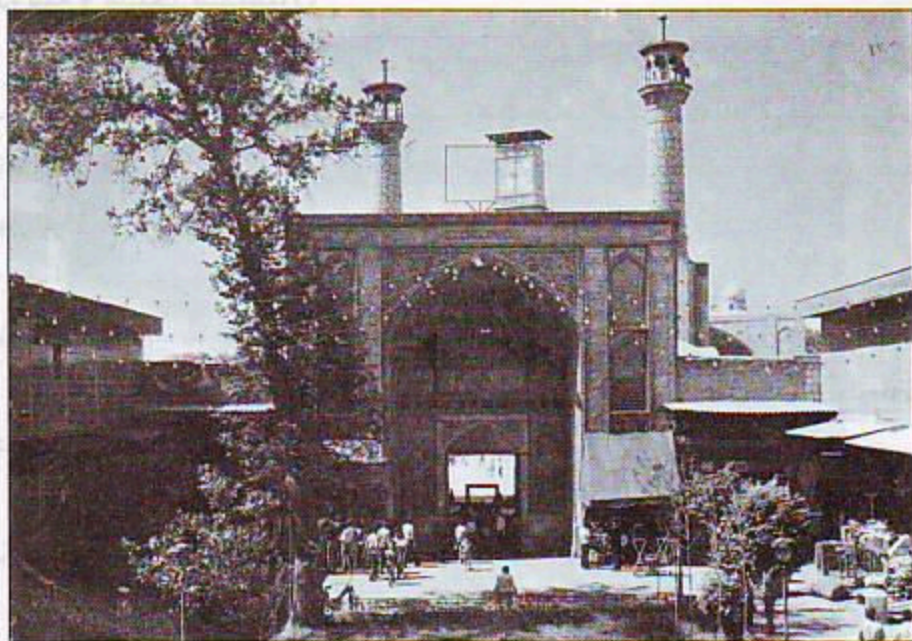
شکل ۱۵۹ - قصر یاقوت (سرخه حصار)

شکل ۱۶۰- عمارت باغ شاه

شکل ۱۶۱- صاحبقرانیه

شکل ۱۶۳- مسجد شاه تهران

شکل ۱۶۴- حیاط مسجد شاه

مدرسه و مسجد سپهسالار

از مساجد و مدارس بزرگ و زیبای این دوره است. این مسجد و عمارت مجلس شورای ملی به دستور میرزا حسین خان سپهسالار قزوینی، صدراعظم ناصرالدین شاه ساخته شده و شروع ساختمان در سال ۱۲۹۶ هجری قمری است. این مسجد از ساختمان دو طبقه و حجره‌های متعدد و چهار ایوان و گنبد عظیم و شبستان و هشت گلدسته تشکیل شده است.

در این مدرسه و مسجد، کتیبه‌های زیادی وجود دارد که در روی کاشی نقش شده که مهمترین آنها اشعاری از سنائی است که در خصوص فضیلت علم و عالم است و کتیبه دیگر درباره مفاد وقف نامه. این مسجد از لحاظ طاق معلق، کاشی‌های مصور خشتی رنگارنگ و همچنین از جهت حجاری ستونهای یکپارچه و سنگهای ازاره قابل توجه بسیار است.

مجموع حجره‌های این مدرسه شصت حجره است که طلاب علوم دینی در آنجا سکونت دارند. اشکال (۱۶۴-۱۶۵)

بانی این مسجد و مدرسه بطوری که در بالا ذکر شد میرزا محمد حسین خان سپهسالار است که ناصر در تاریخ وفات او چنین گفته است.

سپهسالار صد حیف از جهان رفت	نیاید باز چون تیر از کمان رفت
یکی شمشیر سرتاپای جوهر	زدست خسرو صاحبقران رفت
پی تاریخ سانش گفت ناصر	(سپهسالار صد حیف از جهان رفت)

۱۲۹۸

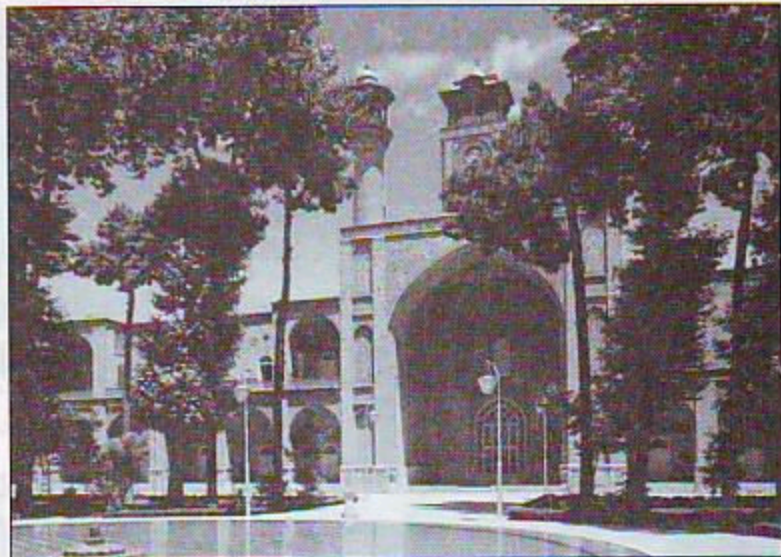
حضرت عبدالعظیم (ع)

از فرزندان حضرت امام حسن (ع) است که در قرن سوم هجری در شهرری به شهادت رسیده است. بقعه امامزاده حمزه برادر حضرت امام رضا (ع) و امامزاده طاهر از فرزندان حضرت سجاد (ع) در جوار آستانه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع) است.

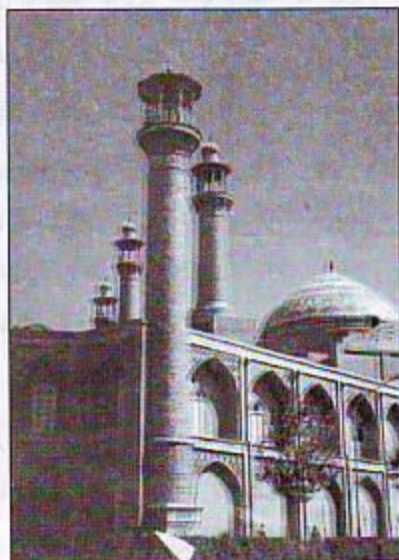
قسمت اعظم آستانه مقدسه در قرون قبل ساخته شده و تعمیرات و آینه کاری و نقاشی و طلا کاری گنبد مربوط به قرن سیزدهم هجری است، ضریح نقره آن نیز به دستور فتحعلیشاه تهیه گردیده است. شکل (۱۶۶)

مجموعه این مکان مقدس دارای سردر و ایوان رفیع و چندین صحن و گنبد طلا و دو مناره کاشی کاری و رواق و ضریح و مسجد است.

قدیمترین اثر تاریخی این آستانه، صندوق نفیس با چوب فوفل آن است که در چهار طرف

شکل ۱۶۴- مسجد سپهسالار

شکل ۱۶۵- نمای خارجی مسجد سپهسالار

این صندوق کتیبه‌یی به خط نسخ و ثلث برجسته حکاکی شده و در پایان کتیبه تاریخ سال ۷۲۵ هجری و نام سازنده آن یحیی بن محمدالاصفهان‌یی خوانده می‌شود. دیگر از آثار تاریخی گرانبها، درب منبت کاری است که از شاهکارهای هنری محسوب می‌شود.

دو درب عتیقه آهنی با خطوط کوفی در خزانه این آستانه و متعلق به دوره سلجوقیان است. گنبد این آستانه به دستور مجدالملک رادستانی قمی ساخته شده، و بعدها با روکش طلا پوشیده گردیده است.

ایوان و رواق و سردر این بنا از آثار دوره شاه طهماسب صفوی است و روپوش زرین صندوق مرقد از زریهای گرانبهای همان دوره است.

ضریح نقره این آستانه به دستور فتحعلیشاه قاجار تهیه و نصب شده و آینه کاری و نقاشی و طلاکاری گنبد هم متعلق به دوره قاجار است.

در مجاورت مرقد مطهر، قبور بعضی از سلاطین قاجار و رجال وجود دارد.^(۱) در تاریخ اتمام ضریح مرقد شاهزاده عبدالعظیم(ع) که به دستور فتحعلیشاه ساخته شده فتحعلیخان صبا چنین سروده است.

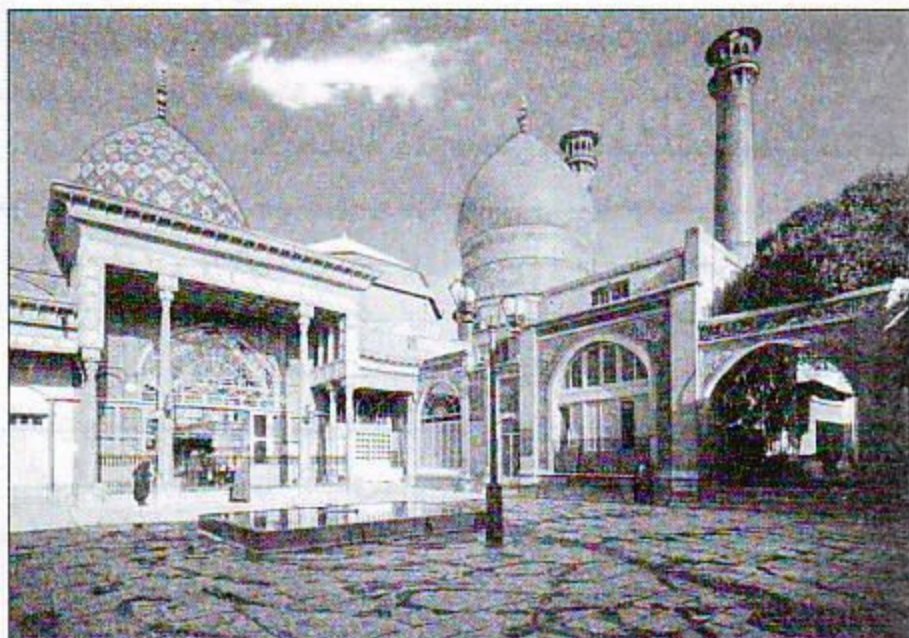
زیبید ارنازد زمین بر آسمان از فخر و ناز
خسرو دنیا و دین فتحعلی شه آنکه هست
حضرت عبدالعظیم آن پیشوای دین که هست
تا بر آن آراست این دلکش ضریح از سیم ناب
منشی طبع صبا از بهر تاریخش نوشت
(کامد از دارا محیط آفتابی بس قمر)

۱۲۴۳

درباره تاریخ درب حرم شاهزاده عبدالعظیم(ع) منصف از شعرای دوره قاجار اشعار زیر را سروده است.

از پی تاریخ آن ز روی عبادت
گفت به نیروی طبع ناطقه منصف
رای سخن ساز کرد عبدسخنور
(از شرف آرد نماز کعبه بدین در)

۱۲۵۸ ق

شکل ۱۶۶- مرقد حضرت عبدالعظیم (ع)

درباره تاریخ بنای مهمانسرا که در زمان شاه سلیمان صفوی ساخته شده، یکی از شعرا اشعاری سروده که در کتیبه بالای درب عمارت مسطور است، چند بیت آن نوشته می شود.

در زمان پادشاه دین سلیمان زمان

آن شهی کوشد زبانها عاجز از مدح و ثنائش

گر در اینجا اهل غربت ساعتی منزل کند

می کنند یاد وطن را محو خاطرها صفائش

از شرافت شد قرین روضه عبدالعظیم

زان زند صد طعنه بر خلدبرین آبهوائش

خامه مشگین طرازم از پی تاریخ او

زد رقم (از این بنا معمور بادا آن سیراش)

بقعه امامزاده طاهر(ع)

حضرت امامزاده طاهر(ع) از فرزندان حضرت سجاد(ع) است که در جوار حضرت عبدالعظیم(ع) مدفون است.

در تاریخ تعمیر گنبد و مقبره امامزاده طاهر(ع) که به دستور ظل السلطان انجام گرفته و صاف از شعرای دوره ناصرالدین شاه قصیده‌یی سروده که چند بیت آن نوشته می‌شود.

سلطان زمان ناصر دین شاه جهان	در عهد جهانپانی دارای زمان
از برج شرف همیشه بسا تا بان	ظل السلطان که طالع کوکب او
ایوان و رواق در خور رتبت و شان	چون دید امامزاده طاهر را نیست
این روضه که رضوانش بیاید دربان	فرمود سراج ملک را کن تعمیر
دهلیز شود سپهر و کریاس جنان	کین پاک امامزاده را می‌زبید
فرمان بردش رضا قلیخان از جان	این گفت و زر و سیم حوالت فرمود
ایوان بگذشت از فراز کیوان	از جود ملکزاده و از سعی سراج
(بنیاد ز تو نهاد ظل السلطان) ^(۱)	وصاف به یک مصراع گفتا تاریخ

۱۳۰۱

مدرسه آقا (کاشان)

مدرسه آقا، از مدارس مشهور ایران و ساختمان آن مربوط به قرن ۱۳ هجری و از لحاظ شیوه معماری و ساختمانی بسیار ارزنده است. گنبد عظیم و دو مناره کاشی آن در حال حاضر بلندترین بنای تاریخی کاشان است.

در سر مدرسه کتیبه‌ای است که شاعری بنام حسرت سروده و تاریخ آن ۱۲۶۸ هجری است.

خواست تاریخ مسجد و مدرس	گفت حسرت بدیهتاً آسان
عجلوا بالصلوٰة قبل الفوت	چهل و هفت از آن بگیر بخوان
	مشقه حسین

ساختمان گنبد آجری و شبستانهای سرپوشیده آن در طبقه دوم واقع شده است. این مدرسه حجره‌هایی برای طلاب علوم دینی دارد.

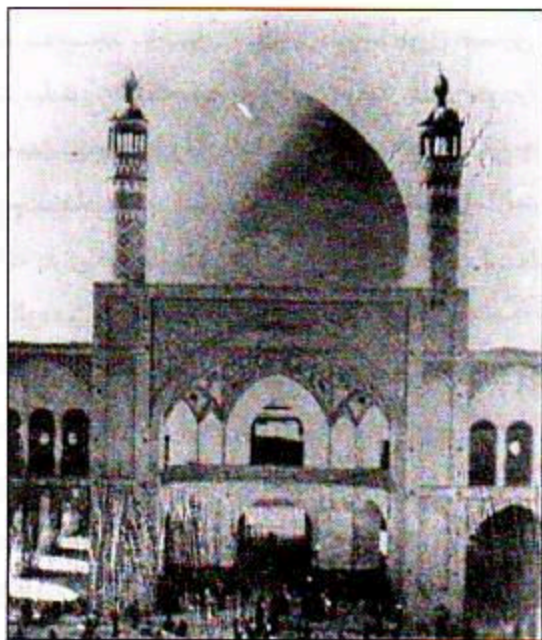
در صفه شبستان کتیبه‌ای به خط نستعلیق به خط محمد بن محمد حسن وجود دارد، که تاریخ آن ۱۲۶۳ است. (۱) شکل (۱۶۷)

حیاط شاهی - مدرسه سپهسالار قدیم

ساختمان مدرسه در عهد ناصرالدین شاه به وسیله میرزا محمدخان سپهسالار و کوشش میرزا نصرالله اتمام یافته.

ساختمان این مدرسه، شامل جلوخان وسیع، سردر، دو مناره کاشی کاری و هشتی و حجرات دو طبقه با ستونهای سنگی و شبستان عالی است.

در اطراف صحن مدرسه، تزیینات زیبایی از کاشی کاری‌های گذشته، باقیمانده است، غیر از کتیبه سردر مدرسه، در سه بدنه شبستان، کتیبه منظوم در روی کاشی نوشته شده و می‌رساند که ساختمان مدرسه به وسیله سپهسالار انجام گرفته است، چند بیت از کتیبه منظوم نوشته می‌شود.

شکل ۱۶۷. گنبد و گلدسته مدرسه آقا(کاشان)

نخست از فرّ یزدانی دوم از بخت سلطانی بعهد خسرو آگه جهانپان ناصرالدین شه همایون مسجدی افراشت در تهران که از رفعت مبارک مسجدی از فر شاهنشاه که ایوانش به فر ایزد اول شاعر ملک عجم گفتا

سپهسالار کرد از نو بنا این کعبه ثانی که چون جد و پدر بر حضرتش ختم است سلطانی یکی قنذیل عالی سقف آن خورشید نورانی چو قلب شه منور گشت از آیات قرآنی که از سعی محمد شد بنا این کعبه ثانی^(۱)

۱۲۸۳ هجری

کتبه الفقیر المذنب عبدالحسین

مدرسه و مسجد شیخ عبدالحسین

مسجد و مدرسه از ساختمان‌های زمان حکومت ناصرالدین شاه است. این مسجد از میان رفته و تنها اثری که از آن باقی است، کتیبه سردر است که می‌رساند مسجد در سال ۱۲۷۰ و از محل ثلث مرحوم میرزا تقی خان امیرکبیر و به کوشش شیخ عبدالحسین اتمام یافته. این کتیبه به خط حسین قولر آغاسی است.

بر اثر تعمیرات جدید، مسجد به صورت بنای تازه درآمد و از معماری دوره قاجار اثری دیده نمی‌شود. ساختمان مدرسه شیخ عبدالحسین تا حدودی وضع اصلی خود را حفظ کرده است. این بنا به صورت مدارس چهار ایوانی است، شامل سردر، صحن و حجرات دو طبقه و کاشی‌کاری‌های زیبا و چند پنجره چوبی مشبک است.

در چوبی مدرسه که دارای کنده کاری برجسته و کتیبه‌یی به خط نستعلیق است از نمونه‌های ممتاز هنر نجاری قرن سیزدهم است. مفاد کتیبه عبارت زیر است:

«بفرمایش آقا یوسف صورت اتمام پذیرفت، عمل استاد نوروز تهرانی ۱۲۷۹»

در روی چهارچوب در شعر زیر خوانده می‌شود.

الهی تا در رحمت گشوده ز آسمان باشد گشاده این در عالی بر این مکان باشد

کاخ سلیمانیة کرج

کاخ سلیمانیة که محل دانشکده کشاورزی کرج است، از بناهای قرن سیزدهم و دارای نقاشی‌های جالب است. پرده نقاشی بزرگی از آقامحمدخان و اطرافیانش در تالار این ساختمان وجود دارد.

مسجد حاجی علی آقا (چهلستون)

مسجد شامل سردر، مناره، گلدسته، رواق، شبستان و محراب است. در داخل شبستان چهل ستون سنگی به ارتفاع ۲ متر و قطر ۹۰ سانتیمتر وجود دارد که شبیه مسجد وکیل شیراز است. محراب و مناره و گلدسته، مزین به کاشی‌کاری‌های هفت رنگ است. مجموعه بناهای مسجد حاج علی آقا و آب انبار و کاروانسرا، مربوط به دوره قاجار و در سال ۱۳۲۸ ساخته شده و از نمونه‌های زیبای معماری قرن چهاردهم است. در مجاورت مسجد آب‌انبار و کاروانسرائی است که بانی آنرا علی آقا می‌دانند.^(۱)

مسجد جامع - دارالاحسان (سنندج)

این مسجد را امان الله خان، والی کردستان در زمان فتحعلیشاه بنا کرده است که آن را مسجد دارالاحسان نیز می‌گویند. این مسجد بسیار محکم و زیبا ساخته شده و دارای تزیینات فراوان کاشی‌کاری است. شبستان بزرگ آن بر روی ۲۴ ستون سنگی بنا شده است و سی و پنج سقف گنبدی و دو ایوان بزرگ و دو گلدسته زیبا و مزین به کاشی‌کاری دارد. فتحعلی خان صبا و خرم شاعر کردستانی هرکدام قصیده‌ای درباره ساختمان این مسجد سروده‌اند، که در ایوان مسجد دیده می‌شود. این دو کتیبه یکی به خط نستعلیق و دیگری به خط نسخ است.^(۲) درباره تاریخ ساختمان مسجد جامع در سنندج، فتحعلی خان صبا قصیده‌ی سروده که چند بیت آن نوشته می‌شود:

تعالی الله شهنشاهی جهاننداری و ملک آرا	که نازندش بدریانی بدر اسکندر و دارا
بنا این مسجد عالی نمود امروز آن والی	که بخشد باغ فردوسش خدای فرد در فردا
رقمزد منشی طبع صبا از بهر تاریخش	(زوالی یافت این والا ولایت کعبه والا)

ق ۱۲۲۵

خرم کردستانی نیز درباره پایان ساختمان مسجد جامع کردستان چنین سروده است:

منت ایزد را ز عدل والی ایام شد	این همایون سرزمین بس به ز فردوس برین
وه چه مسجد منهج اعطا و فیض ایزدی	وه چه مدرس کاشف احکام رب العالمین

۱ - فهرست بناهای تاریخی، ص ۱۱۹.

۲ - فهرست بناهای تاریخی، ص ۱۰۸.

کز علو و قدر باشد آسمانی بر زمین
کعبه صدق است این یا مسجد الاقصای دین^(۱)

حبذا از این صفا جو مسجد والا اساس
هاتفی گفتا پی سال ابد بنیاد او

۱۲۲۸

بقعه امامزاده صالح(ع) (تجربیش)

بقعه کنونی از ابنیه دوره قاجار است ولی با توجه به درخت چنار کهن سال و تعداد زیادی از سنگهای قبور قدیمی که در داخل حرم است، بنای اصلی را متعلق به قرن هفتم و هشتم هجری می‌دانند. داخل حرم به نقاشیهایی از دوره قاجار مزین است. این بقعه دارای دو ضریح است. ضریح بزرگتر که سه طرف آن مشبک نقره و ضلع دیگر آن مشبک چوبی است، از لحاظ هنر چوب و نقره سازی بسیار ارزنده است.

ضریح دیگر چوبی است و دارای خانه بندیهای بسیار ظریف است.

بنای ضریح نقره را میرزا سعیدخان وزیر امور خارجه دوران قاجار می‌دانند. بر بالای سردر شمالی صحن دو بیت شعر به خط نستعلیق سفید رنگ، بر خشت کاشی لاجوردی وجود دارد. شاهی که خاک درگهش از عرش برتر است
با حضرت رضا شه هشتم برابر است
نام نکوش حضرت صالح که در نسب
گلدسته‌ای ز گلشن موسی بن جعفر است
این بقعه دارای صحن، ایوان، رواق، مسجد، ضریح و گنبد است، بر بالای درب حرم کتیبه‌یی به خط نستعلیق برجسته لاجوردی بر زمینه سفید وجود دارد.

هوالمعز

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سنه ۱۲۱۰

ادخلوها بسلام امین

از فتحعلی شاه شه دوران شد
این روضه چو جنت از هلاکو خان شد^(۲)

ایران که نظیر روضه رضوان شد
هر جا ز ملکزاده آمد آباد

۱- مواد التواریخ، حاج حسین نخجوانی، ص ۵۴۰

۲- آثار تاریخی، ص ۱۷۲